

סרן הרב שאול חבבו, רב חטמ"ר 417

מעשר כספים מהותו וגדריו

ראשי פרקים

- א. הקדמה
- ב. מעשה אבות סימן לבנים – מקור למעשר כספים
- ג. דעת הרמב"ם – סוגיית צדקה
- ד. דעת התוספות – הרחבת דין מעשר
- ה. שולחן ערוך ואחרונים
- ו. גדר מעשר כספים
- ז. הלכה למעשה במסגרת צבאית
- ח. סיכום

א. הקדמה

נשאלתי על ידי חיילים בתפקידי השונים האם הם מחויבים לתת מעשר כספים מהמשכורת הצבאית שלהם, מהתשמ"ש, וממענקים מיוחדים? שאלה נוספת היא, האם ניתן להחשיב כמעשרות הוצאות על ציוד צבאי שקונים על מנת שהשירות הצבאי יהיה טוב יותר?

מעבר לשאלה הכללית האם ישנה חובה לתת מעשר כספים, יש להגדיר גם את חישוב ההוצאה המעשית של מעשר הכספים. יש בשאלות אלו כדי להיכנס פנימה לסוגיית מעשר כספים ולהבין היטב מה מקורה, מה גדרה, מי חייב בה וכיצד ניתן לקיים מצווה זו.

ב. מעשה אבות סימן לבנים – מקור למעשר כספים

בטרם נביא את המשא ומתן בדברי חכמינו בסוגיה זו, ראוי להביא את מעשי אבותינו, אברהם יצחק ויעקב. על אברהם אבינו נאמר במפורש¹:

"ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין והוא כהן לאל עליון. ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון קנה שמים וארץ. וברוך אל עליון אשר מגן צריך בידך, ויתן לו מעשר מכל".

1. בראשית יד, יח-כ.

אמנם נחלקו המפרשים האם אברהם הוא זה שנתן את המעשר למלכי צדק² או להיפך³, אך מכל מקום הפסוק מעיד שהיה מנהג אצל אבותינו לתת מעשר למי שעוסק בעבודת הא-ל. ראוי לציין שהמעשר כאן איננו דווקא מעשר מהתבואה וכדומה, אלא מעשר מכל הממון.

התורה מגלה לנו שגם יעקב אבינו עליו השלום נתן מעשר כספים, וכך הוא אומר בנדרו⁴:

"והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית א-להים וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך".

ניתן לומר שמכיוון שבאברהם ויעקב נאמר באופן מפורש עניין המעשרות, לכן חכמים למדו בדרך הרמז שגם יצחק אבינו נהג במעשרות. הפסוק מציין את העושר שיצחק התברך בו בעקבות זריעת הקרקע⁵:

"ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה'".

הפירוש הפשוט הוא שיצחק התברך מאת ה' פי מאה ממה שהוא השקיע, אך חז"ל⁶ מלמדים אותנו שיצחק ביקש לעשר את התבואה:

"זה יצחק שנתן מעשר ונתברך שנאמר 'ויזרע יצחק', מהו 'וימצא בשנה ההוא מאה שערים'? מלמד שמדדן לעשרן".

מכל מקום גם ללא הלימוד של חז"ל לגבי יצחק אבינו, על אברהם ויעקב נאמר במפורש שנהגו בעניין מעשר כספים. ממעשה אבות אמנם לא ניתן לפסוק ישירות להלכה⁷, אך הגמרא למדה מכך את עניין מעשר כספים.

ג. דעת הרמב"ם – סוגיית צדקה

הגמרא במסכת כתובות⁸ אומרת:

"א"ר אילעא: באושא התקינו, המבזבז (לעניים. רש"י) - אל יבזבז יותר מחומש. תניא נמי הכי: המבזבז - אל יבזבז יותר מחומש, שמא יצטרך לבריות... אמר רב נחמן, ואיתימא רב אחא בר יעקב: מאי קרא? 'וכל אשר

2. רש"י שם כ.

3. רד"ק שם כ.

4. בראשית כח, כב.

5. בראשית כו, יב.

6. במדבר רבה, נשא, יב.

7. פירוש המשניות לרמב"ם חולין פרק ז משנה ו.

8. דף נ, א.

תתן לי עשר אעשרנו לך".

הגמרא כותבת שהתקינו בעיר אושא לתת מצוות צדקה על פי מידה כזו שאדם לא יהיה עני בעקבותיה, ולכן לא יתן יותר מחומש מנכסיו, שזה כפול ממעשר.

יש לשאול: האם מעשר כספים הינו הרחבה של הלכות מעשרות או שמא הוא חלק ממצוות צדקה? לדעתי, הראשונים נחלקו בשאלה הזו והדבר מתבטא במקור הלימוד שלהם לחובת מעשר כספים ובשאלות מעשיות.

הנפקא מינה מכך תהיה בשאלה האם מותר להוציא ממעשר כספים על כל דבר מצווה: אם המעשר שייך לעניים יהיה אסור להוציא אותו על דברי מצווה אחרים, לעומת זאת אם המעשר הוא דין כללי לתת מעשר כספיו לשם שמים, נראה שמותר לתתו אף למצוות אחרות.

הרמב"ם⁹ כתב:

"בא העני ושאל די מחסורו ואין יד הנותן משגת, נותן לו כפי השגת ידו. וכמה? עד חמישית נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה בנכסיו בינוני, פחות מכאן עין רעה. ולעולם לא ימנע עצמו משלישית השקל בשנה, וכל הנותן פחות מזה לא קיים מצוה. ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן צדקה לאחר".

הרמב"ם כתב את דיני מעשר כספים בתוך דיני צדקה לעניים הנמצאים בהלכות מתנות עניים. ההסבר הפשוט הוא, שמעשר זה הינו חלק ממצוות צדקה ללא שייכות למעשר התבואה, שהרי חומש בצד המובחר ושלישית השקל בצד המינימלי לא שייכים כלל למעשר תבואה. נראה שכך גם הבין השולחן ערוך¹⁰ שהעתיק את הרמב"ם בהלכות צדקה.

אלא שהרמב"ם הוסיף שהמידה הבינונית היא לתת אחד מעשרה וזה לא מופיע בסוגייתנו. נראה שהמקור לכך הוא דווקא מעשר תבואה, וכך הבינו בדעת הרמב"ם הגר"א¹¹, הברכי יוסף¹² ובית דינו של שלמה¹³ ועוד. מכל מקום גם לשיטתם ניתן לומר שעיקר תקנת מעשר כספים לדעת הרמב"ם היא דיני צדקה, ורק את המידה למדנו ממעשר.

חבר לרמב"ם בגישה הזו הוא המהרי"ל¹⁴ שכתב:

9. הלכות מתנות עניים פרק ז הלכה ה.

10. יו"ד סימן רמט סעיף א.

11. על השו"ע שם.

12. שם.

13. יורה דעה, א.

14. ראש השנה ס"ק ג.

"הנותנין מעשר שלהן לעשות נרות להדליקם בשעת התפלה שלא כדין עושיין, כי המעשר שייך לעניים".

ממה שכתב 'שהמעשר שייך לעניים' נראה שהוא מדיני צדקה. אמנם יש לציין שלא כל הפוסקים¹⁵ הבינו בדעת המהרי"ל שמעשר כספים חייב להיות לעניים, אלא שאסור לשלם חובו מהמעשר ולזה כוונתו בדבריו 'המעשר שייך לעניים'.

הרב יד פשוטה מבאר שהרמב"ם בהלכות מתנות עניים מתייחס דווקא למציאות שהעני בא לפניך, כפי שהרמב"ם כותב במפורש, ואז קיים המדרג של חומש, מעשר ושליש השקל, והנתינה היא דווקא לעני. אבל כאשר אין העני בא לפניך, דין מעשר הוא כדין חומש ושניהם יכולים לשמש לכל המצוות. החידוש הזה הוא גדול גם מצד הנפקותא ההלכתית שניתן להוציא את מעשר הכספים על כל המצוות ולא דווקא לצדקה, וגם מצד ששום פוסק ונושא כלים לא הבין כך בדעת הרמב"ם¹⁶. ולהיפך, נראה בשולחן ערוך שהבין שהכסף אמור להיות מיועד לצדקה דווקא. ולכן נראה שאין לסמוך על היד פשוטה למעשה, אלא כמו שפשטות דעת הרמב"ם, שהמעשר הוא מדיני צדקה, ואף אם אין העני לפניך צריך ליתנו דווקא לעניים.

ד. דעת התוספות – הרחבת דין מעשר

כתוב בפרשת ראה¹⁷:

"עשר תעשר את כל תבואת זרעך היצא השדה שנה שנה".

כלומר, יש לאדם ציווי לתת מעשר מתבואת שדהו כל שנה. הגמרא במסכת תענית¹⁸ דורשת פסוק זה:

"אשכחיה רבי יוחנן לינוקא דריש לקיש, אמר ליה: אימא לי פסוקיך. אמר ליה: 'עשר תעשר'. אמר ליה: ומאי עשר תעשר? אמר ליה: עשר בשביל שתתעשר. אמר ליה: מנא לך? אמר ליה: זיל נסי. אמר ליה: ומי שרי לנסוייה להקדוש ברוך הוא, והכתיב 'לא תנסו את ה'! אמר ליה: הכי אמר רבי הושעיא: חוץ מזו, שנאמר 'הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת'".

התוספות¹⁹ מביאים מדרש חז"ל²⁰ שמרחיב את דין המעשר על כל עסקיו ורווחיו

15. למשל הטי"ז, יורה דעה רמט, א.

16. הערת העורך: כדברי היד פשוטה מפורש בפייהמ"ש לרמב"ם פאה פרק א משנה א.

17. דברים יד, כב.

18. דף ט, ב.

19. שם ד"ה עשר תעשר.

20. תורה תמימה הערות דברים פרק יד הערה מ - "לפנינו בספרי לא נמצאה דרשה זו, רק התוספות

של האדם:

"הכי איתא בסיפרי 'עשר תעשר את כל תבואת זרעך היוצא השדה שנה שנה' - אין לי אלא תבואת זרעך שחייב במעשר, רבית ופרקמטיא וכל שאר רווחים מנין? ת"ל 'את כל', דהוה מצי למימר 'את תבואתך', מאי 'כלי'? לרבות רבית ופרקמטיא וכל דבר שמרויח בו".

גם בירושלמי²¹ יש מקור לכך שהממון נכלל ב"תבואה" של האדם ויש להפריש ממנו למצווה:

"באושא נמנו שיהא אדם מפריש חומש מנכסיו למצוה. עד היכן? ר"ג בן אינינוא ורבי אבא בר כהנא: חד אמר עד כדי תרומה ותרומת מעשר, וחרנא אמר 'כבד את ה' מהונך ומראשית כל תבואתך'²², כמראשית כל תבואתך".

נראה דעת התוספות, וכפי שעולה מהירושלמי, שהסוגיה של מעשר כספים נלמדת ממעשר התבואה, ודין זה כזה. כדי לחזק את הניתוח הזה בדעת התוספות נביא את דבריו של רבי מנחם ממרזבורק - הרב "המעילי"²³:

"באושא התקינו שיהא אדם מבזבז חומש ממונו למצוה... ונראה סמך לדבר זה, שבכל שנה ושנה היו ישראל חייבין להפריש שני מעשרות, שנה ראשונה ושניה מעשר ראשון ומעשר שני שלישית מעשר ראשון ומעשר עני. ונראה מזה שמן המעשר האי יש לו רשות להוציאו לכל דבר מצוה ואפילו לצורך עצמו ובניו ובני ביתו, כגון שיכתוב מהם ספרים ללמוד בהם הוא ובניו ולהשאילן לאחרים, שהרי מעשר שני היה נאכל לו ולבניו ולבני ביתו בירושלים. אבל מן המעשר האחר יש לו לתת לצדקה לבני עניים כמו שהיה נותן מעשר ראשון לכהנים וללויים למען יחזקו בתורת ה', ומעשר עני שהיה נותן לעניים. וכל המדקדק בזה מובטח לו שיצליח בנכסיו וכמו שדרשו במסכת תענית 'עשר תעשר - עשר בשביל שתתעשר'. ואמרו בכל דבר אסור לנסות הקדוש ברוך הוא חוץ מזו, שנאמר 'הביאו את המעשר וגו'".

ניתן לראות שהרב המעילי פוסק הלכה מתוך ההשוואה של מעשר כספים למעשר תבואה, כשם שבמעשר תבואה האדם מוציאו למצווה ולא דווקא לעניים ממילא ניתן לעשות זאת גם במעשר כספים. גם אם נאמר שבדברי התוספות הבנה זו לא מוכרחת, בדברי הרב המעילי הדברים מפורשים - דין מעשר כספים שורשו במעשר תבואה, וההלכות בהם דומות.

בתענית ט, א העתיקו כזה מספרי, וכבר הראנו לדעת כ"פ בחבורנו, כי הרבה דרשות ומאמרים היו לפני הראשונים בספרא וספרי ומכילתא שלפנינו הם חסרים".

21. פאה פרק א הלכה א.

22. משלי ג, ט.

23. אחד מן הראשונים בזמן בעלי התוספות שחי גם הוא בצרפת. הדברים מובאים בשיטה מקובצת כתובות נ, א.

הדרישה²⁴, הטי"ז והש"ך²⁵, הלכו בדרכו של המעילי, ופסקו להלכה שיכול אדם להשתמש במעשר כספים למצוות אחרות ולא דווקא ליתנם לעניים. כך כותב הטי"ז²⁶:

"וכתב בדרישה בשם תשובת מהר"ר מנחם שמותר ליתן מן המעשר להיות בעל ברית, או להכניס חתן לחופה, או לקנות ספרים ללמוד בהם ולהשאלין לאחרים ללמוד בהם²⁷, אם לא היה יכולת בידו ולא היה עושה המצוה".

אלא שיש לשים לב לכך, שמהר"ר מנחם, והטי"ז והש"ך שפסקו דבריו להלכה, התנו את אפשרות ההוצאה על מצוות אחרות ולא לעניים, שלולא כסף זה לא הייתה אפשרות לאדם לקיים את אותן מצוות.

המשיב דבר²⁸ מחדש במתיקות מדוע המעילי דיבר באופן מיוחד על קניית ספרים, ובכך הוא גם מחדש הלכה. טענתו היא שעיקר הפרשה של "עשר תעשר", שהיא מקור דברי התוספות, עוסקת במעשר שני. מעשר שני מטרתו להביא לידי תלמוד ויראת ה' "ששוהה בירושלים עד שיאכל מעשרו ועודנו בירושלים יושב ולומד ושומע מוסר ויראת שמים"²⁹. אם כן וודאי שמעשר כספים הנלמד מדין מעשר שני יכול להיות מיועד לקניית ספרים וזה כמעט היינו הך, עד כדי כך שאם סוחר "רוצה לפרוש עצמו לתורה איזה משך ולאכול מעשרו יחולו ברכות על ראשו".

אציין את קונטרס דרכי הוראה³⁰ לרב אשר וויס שכתב, שכאשר הפריש מעות למעשר באופן שלא חייב לתנם לעניים, כגון שלא נהג בזה ג' פעמים, רשאי לקנות בהם ספרים גם לעצמו ובלבד שירשום עליהם שנקנו מכספי מעשר.

ה. שולחן ערוך ואחרונים

השולחן ערוך³¹ העתיק את דברי הרמב"ם להלכה כמעט במלואם:

"שיעור נתינתה, אם ידו משגת יתן כפי צורך העניים. ואם אין ידו משגת כל כך, יתן עד חומש נכסיו מצוה מן המובחר, ואחד מעשרה מדה בינונית, פחות מכאן עין רעה. וחומש זה שאמרו, שנה ראשונה מהקרן, מכאן ואילך

24. יו"ד סימן רמט ד"ה אסור.

25. שם ס"ק ג.

26. יורה דעה סימן רמט ס"ק א.

27. הרב ד"ר פיקסלר (תחומין כרך ל, מעשר כספים) כותב שלספרים אמנם יש דין מיוחד בהקשר הצדקה משום שהגמרא (בכתובות שם) אומרת: "הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, זה הכותב תורה נביאים וכתובים ומשאלין לאחרים".

28. חלק ב, יורה דעה, עה-עו.

29. וראה תוספות ב"ב כא. ד"ה כי מציון.

30. תמוז תשס"ט, עמוד נח.

31. סימן רמט סעיף א.

חומש שהרויח בכל שנה. הגה: ואל יבזבו אדם יותר מחומש, שלא יצטרך לבריות. ודוקא כל ימי חייו, אבל בשעת מותו יכול אדם ליתן צדקה כל מה שירצה. ואין לעשות ממעשר שלו דבר מצוה, כגון נרות לבית הכנסת או שאר דבר מצוה, רק יתננו לעניים".

השולחן ערוך הביא את הרמב"ם שכאמור לעיל תופס את מעשר הכספים כצדקה, והרמ"א המשיך על ידי דברי המהרי"ל את הקו הזה.

החתם סופר³² ובעל ערוך השולחן³³ הבינו בדעת המהרי"ל שמעשר כספים שייך לעניים, ויש לצמצם כמה שיותר החשבת הוצאות אחרות כמעשר כספים. דהיינו, העיקרון המנחה הוא שמעשר כספים הוא כצדקה, ולכן צריך להגיע בסופו של דבר לידי עניים.

הגר"א³⁴ עמד על עקרון נוסף בהסבר דברי הרמ"א בשם המהרי"ל, ובאר ש"אין מביאים חובה אלא מן החולין"³⁵, ולכן לא מוציאים את מעשר הכספים על מצוות שהן בגדר חובה על האדם.

לדעתי, הגר"א הביא את העיקרון הזה כדי לחדד את השוני בדברי הרמ"א אל מול החולקים עליו, כגון הבי"ח. הבי"ח כתב בהלכות מעשר עני³⁶ הפוך מהרמ"א:

"ומזה הטעם אין נותנין ממנו (ממעשר עני מן התבואה) לפדיון שבויים... פורע חובו שמוטל עליו לפדות השבוי מכיסו כפי השגת ידו ממעשר עני. מיהו אין זה אלא במעשר עני מזרע הארץ שהיא מצוות עשה מן התורה, אבל מה שאדם מעשר ממה שמרוויח במשא ומתן ככספים ושאר רווחים אינו בכלל זה, ויכול ליתן ממנו לצדקה ולפדיון שבויים שהרי אינו חייב בה לא מן התורה ולא מדרבנן".

מפורש בדברי הבי"ח שמעשר עני מן התבואה מוגדר "קודש" או לכל הפחות איננו "חולין" ולכן אין אפשרות להוציאו על מצוות אחרות שהרי צריך לפרוע חובו מן החולין. אך מעשר כספים הוא חולין לחלוטין משום שאיננו בגדר חובה מן התורה או מדרבנן, ולכן ניתן להוציאו למצוות נוספות. ראינו לעיל את דבריהם של הט"ז והדרישה במה שלמדו מהרב מנחם "מעיל צדק" ומצטרפים הדברים לשיטת הבי"ח. לעומת זאת הגר"א למד ברמ"א שמעשר הכספים הוא "קודש". נמצא שישנה מחלוקת מפורשת כיצד להתייחס לתוקפו של מעשר הכספים.

32. יורה דעה רלא.

33. יורה דעה רמט, ז.

34. בביאורו לשו"ע שם סק"ד.

35. ביצה יט, ב.

36. יורה דעה סימן שלא אות יט.

האחרונים צמצמו את המחלוקת הזו בכמה דרכים. החתם סופר³⁷ כתב שכוונת המהרי"ל היא רק כאשר האדם חייב את עצמו ג' פעמים בנתינת מעשר לעניים, או שכך הוא מנהג המקום³⁸, ואז לא ניתן להוציאו על שאר מצוות. באר הגולה כתב³⁹ שכוונת המהרי"ל שקניית הנרות לבית הכנסת היא חובה עליו ואין לפרוע חובו במעשר, אבל במצוות שאינן חובה עליו המהרי"ל מודה למהר"ם.

אני הקטן סבור, שמכיוון שתשובת ה"ר מנחם תלויה בסברה כפי שמביאה השיטה מקובצת, מחלוקתם תלויה ועומדת בהסבר שורש מעשר כספים. מהר"ר מנחם תופס כשיטת התוספות שמעשר כספים הוא מדיני מעשרות שיש בהם חלק לבעלים והם יוצאים לדברי מצווה שונים במהלך השנים, ולכן ניתן להוציא את מעשר הכספים על דברי מצווה. לעומתו המהרי"ל תופס כשיטת הרמב"ם שמעשר כספים הוא מדיני צדקה ולכן יש לייחדו לעניים או לדברים שמוותר להוציא בדיני צדקה בלבד.

הש"ך⁴⁰ מביא בהמשך דבריו את דברי המהר"ם מרוטנבורג שיש להוציא את המעשר דווקא לצדקה, וגם את סברת אי פריעת חוב ממעשר, אך הקל בהוצאות על ילדים גדולים:

"בתשובת מהר"ם מרוטנבורג⁴¹ כתב: ולפזר מעשרותיו לבניו הגדולים שאינו חייב לטפל בהם מותר, דאפילו לאביו מותר לתת אם הוא עני משום כבוד אביו, וכ"ש לבניו דמותר במקום שאין בעיר תקנה לתת לכיס של צדקה. עכ"ל. ומשמע דמותר אפילו יש בידו יכולת לפרנס ממקום אחר. דזה הוי צדקה".

מסקנת האחרונים⁴² היא להקל להחשיב את שכר הלימוד של הילדים מעל גיל 6 מדין צדקה. אמנם אין להקל להחשיב את ההוצאות במידה ורוצים לקיים את עיקר מצוות מעשר.

ו. גדר מעשר כספים

במסגרת מאמר זה אין בכוונתי להיכנס לדין האם מעשר כספים הוא מן התורה, מדברי חכמים או ממנהג טוב, משום שראיתי שהסכמת רוב ככל האחרונים שמעשר כספים הוא לא מן התורה, אלא או דרבנן או מנהג טוב.

37. חתם סופר יורה דעה רלא.

38. משיב דבר יורה דעה, עו.

39. באר הגולה כאן.

40. יו"ד רמט, ג.

41. דפוס פראג סימן עה.

42. יחוה דעת ג, עו, קונטרס דרכי הוראה הני"ל.

כך ביאר החוות יאיר⁴³ את המציאות שרבים לא מדקדקים ליתן מעשר כספים:

"אילו היה (מעשר כספים) מדרבנן לא היו ישראל קדושים מקילין בה עד שרק אחד מעיר ושנים ממשפחה נוהרין בה".

אף אם נאמר שמעשר כספים הוא מדרבנן, הרי הרמב"ם והשולחן ערוך הגדירו את מעשר הכספים כצדקה, ומכיוון שחובת הצדקה עצמה היא שליש השקל לשנה, זהו סטנדרט שכולם עומדים בו ממילא.

ולכן, טוען החלקת יעקב⁴⁴, הדיון ההלכתי הוא בעיקר כלפי שמי שרוצה להחיל על עצמו את מעשר הכספים או שכבר נהג בזה והדבר עליו כנדר. כך כותבים גם הציץ אליעזר⁴⁵ והרב עובדיה יוסף⁴⁶.

ז. הלכה למעשה במסגרת צבאית

יפה כתב חברי הרב בניה שושן הי"ו במאמרו על מעשר כספים לחייל חובה⁴⁷, שראוי שכל אחד יקבל על עצמו את המצווה היקרה של מעשר כספים על אף שמספיק לצאת ידי חובה בשליש השקל כנ"ל. ובשעה שמקבל על עצמו זאת, יתנה שיכול להוציא את המעשר על כל המצוות. ואם לא התנה ונתן ג' פעמים לצדקה לעניים, הרי שהוא מחויב להמשיך לתת את מעשר הכספים דווקא לעניים כנדר מן התורה.

ראוי להוסיף שאין הבדל עקרוני בין חייל בשירות סדיר לבין קצין או נגד בקבע. ראוי לכולם להיות במדרגת המידה הבינונית של נתינת מעשר כספים, וכולם צריכים לשאוף לנהוג במידה היקרה הזו. ראוי שלפחות חלק משמעותי ממעשר הכספים יגיע לעניים ועמלי תורה, ונכון להתנות כפי שכתבנו.

חשוב בהקשר זה להזכיר את דבריו של האבקות רוכל⁴⁸, שכתב שאמנם על ידי מעשר הכספים זוכים לעושר, וניתן לנסות בכך את ה', אלא שסייג שיש לדקדק בנתינת המעשר כדי שתהיה המצווה כתיקונה ואכן תגרום לבעליה לעושר. והבאנו זאת גם בשם המעילי.

אם בחור התרגל לפני הגיוס לתת מעשר כספים לעניים כיון שעבד והרוויח משכורת גדולה יותר, וכעת השכר החודשי שלו לא מאפשר לו זאת, לכאורה צריך

43. סימן רכ"ד, ובדומה לכך בשאלת יעבי"ץ א, ו.

44. יורה דעה קלז.

45. חלק ט סימן א.

46. שו"ת יחוה דעת שם.

47. מחניך ח (תשפ"ב) עמוד 694.

48. סימן ג. ואף על גבי שהכנסת הגדולה הביאה בשם מהר"ר מתתיהו, כתבו האחרונים שהיא למרן הבית יוסף.

היה לעשות התרת נדרים. אלא שהרב אשר וייס⁴⁹ מביא בשם הגרש"ז אוירבאך⁵⁰, שבמנהגי מצווה מועילה התרת הנדרים שעושים בתחילת השנה. הטעם הוא משום שהאדם לא קיבלה בפירוש בפיו, ובשעת ההתרה הרי מוסרים מודעה גם על מנהגים של ג' פעמים⁵¹.

חייל או איש קבע הרוצה להפריש מעשר, או שכבר נהג בכך באופן שהתנה שניתן להוציא לכל המצוות, לא יוכל להחשיב כמעשר קניית ציוד לצורך עצמו אפילו לטובת השירות הצבאי. אכן אם הציוד שנקנה יכול להיחשב בגדר של מצווה, וקנהו לטובת אחרים ניתן להחשיבו כמעשר. אך כנ"ל עדיף שמעשר כספים יהיה לטובת עניים.

אם קונה לעצמו ספרי קודש, ובמיוחד אלו המיוחדים ללימוד במהלך השירות הצבאי, מותר לקנותם מכספי מעשר ובלבד שירשום עליהם שנקנו מכספי מעשר.

לאנשי קבע, במיוחד בעלי משפחה וילדים, המשכורת משתנה בכל חודש ויש לשים לב היטב כיצד להפריש ממנה מעשר. כמו כן, מכיוון שמעשר כספים ניתן מהכסף שמגיע אל האדם, אין לחשב את מעשר הכספים מסכום הברוטו, אלא מסכום הנטו לאחר התשלומים לביטוח לאומי ומס הכנסה. למשל אם ב"סה"כ תשלומים שוטפים" מצויין 15,000 ₪, וההפרשה לביטוח לאומי היא 500 ₪, הסכום שיתחייב במעשר כספים הינו 14,500 ₪ בלבד. שאר ההוצאות וההפרשות כגון קרן השלמתיות, פנסיה, ביטוחים למיניהם וקופות צבאיות כולן שייכות בכלל הכסף שמתחייב במעשר במידה ורוצים לקיים מצווה זו.

שי הרמטכ"ל לאנשי קבע המגיע ישירות לכרטיס אשראי "חבר", או הטבות כספיות אחרות כגון שי עבור תחילת שנת הלימודים וכדומה, דינם ככל רווח של אדם ושייכים במעשר כספים.

כסף תשמ"ש - תשלומי משפחה, המשולם לחיילים סדירים בעלי ילדים, וכן הטבות כספיות המגיעות ישירות לחשבון, שווים בדינם לשכר חיילים בחובה או בקבע, ולכן כל מה שכתבנו לעיל נכון גם כלפי כסף זה. הדין של כסף המגיע לחוגר של חיילים בודדים או מעוטי יכולת על מנת לקנות על פי ההנחיה אך ורק מוצרי מחייה וכדומה, פטור ממעשר כספים, כיוון שאין זה כסף חופשי שלהם, אלא כמו מזון שניתן להם על ידי הצבא.

מנהג יפה נוהגים חלק מחיילי ישיבות ההסדר ו"שילובים", שמיד עם גיוסם לצה"ל חותמים על הוראת קבע לישיבה שלהם, המחושבת לפי מעשר ביחס למשכורת שלהם.

49. קובץ דרכי הוראה, תמוז תשס"ט, עמוד נח.

50. שו"ת מנחת שלמה חלק א סימן צא אות כ.

51. לעניות דעתי גם הרב יחווה דעת הנ"ל יסכים לכך אלא שלא נחית לכך בתשובתו.

ח. סיכום

מעשר כספים הינו עניין ייחודי. מחד גיסא הוא מנהג קדמון כפי שהבאנו ממעשי אבותינו אברהם יצחק ויעקב, וחשיבותו רבה מאוד כפי שהבאנו מדברי חז"ל, אך בפועל ראינו בדברי רוב הפוסקים, וכפי שהתקבל להלכה, שאיננו חובה אף לא מדרבנן.

ישנה מחלוקת ראשוניים האם מעשר כספים הינו כעין סניף של דיני צדקה או שמא הינו סניף של דיני מעשרות. הנפקא מינה המרכזית היא על מה ניתן להוציא וייחשב כמעשר כספים. ראינו שגם לשיטה שמאפשרת גמישות בהוצאת הכסף על מטרות מגוונות, לכתחילה יש עדיפות לתת את המעשר לעניים ולמטרות צדקה מובהקות. בהתאם לכך נקטתי במאמר זה בגישה שמצמצמת את החשבת ההוצאות על עניים צבאיים כמעשר כספים ראוי.

בסוף המאמר התייחסתי בפירוט לחייל או לאיש קבע שרוצה לחייב את עצמו או שכבר התחייב במעשר כספים. 'כלל האצבע' הוא שכל כסף שניתן מהצבא עבור החייל והוא יכול להוציא בחופשיות הוא בכלל החובה להפריש ממנו מעשר כספים.

מי יתן ונזכה לקיים את המצווה הגדולה באופן ראוי ומתוקן ויתקיים בנו הפסוק⁵²:

"הביאו את כל המעשר אל בית האוצר ויהי טרף בביתי ובחנוני נא בזאת אמר ה' צבאות אם לא אפתח לכם את ארבות השמים והריקתי לכם ברכה עד בלי די".